

Tichá revoluce neboli od materialismu k postmaterialismu v západních společnostech

LADISLAV RABUŠIC

Soudobé vyspělé západní společnosti dnes díky dynamickému poválečnému vývoji procházejí výraznými strukturálními proměnami, které zcela zásadním způsobem přetvářejí jejich ekonomický, politický a sociální systém, všechny elementy kultury. Vysoce industrializované národy vkročily do nové éry své socioekonomické existence, éry, kterou Daniel Bell již v r. 1973 nazval „postindustriální“ a Alvin Toffler v r. 1980 „třetí vlnou“^(1,2). Jako společnosti založené především na uznávání a oceňování schopnosti artikulovat myšlenky, zacházejí především se symboly, představami a abstrakcemi, tedy jako společnosti „kulturního

¹⁾ Bell, jak známo, charakterizuje postindustrialismus jako ekonomický systém založený spíše na produkci informací než na výrobě zboží. Ústřední silou postindustriální společnosti již není stroj, nýbrž organizace teoretického vědění. Zatímco cílem industriální epochy byl ekonomický růst, v éře postindustriální je jím pokrok poznání. Třídní struktura postindustriální společnosti je založena na přístupu k informacím a rozhodování, méně již na majetkovém vlastnictví. Emblémem takovéto společnosti je univerzita. Bell v této souvislosti předpověděl, že postindustrialismus se bude vyznačovat větší humanitou; a jelikož materiální potřeby občanů budou naplňovány na vyšší než základní úrovni, lidé budou moci obrátit svou pozornost na zlepšení kvality života.

²⁾ Tofflerova koncepce společnosti „třetí vlny“ je podobná Bellově. Toffler tvrdí, že přibližně před deseti tisíci lety byla země zasažena první vlnou změny, kdy se z lovců a kočovníků stali zemědělci a byly tak položeny základy civilizace. Asi před třemi sty lety – s průmyslovou revolucí – začala druhá vlna změn, jež vytvořila industrialismus a jeho základní strukturální rysy: stroje, masovou výrobu, masovou distribuci a spotřebu, masové vzdělání, masové komunikační prostředky, masovou zábavu. Řídícím principem byla standardizace, synchronizace, centralizace, maximalizace atd. Třetí vlna, v níž se vyspělé státy nalézají právě nyní, je charakteristická vpádem computeru, informace a technologickými revolucemi. Zatímco průmysl druhé vlny vytvořil stroje, které umocňovaly a nahrazovaly sílu lidských svalů a které materiál pouze řezaly, krájely, ohýbaly, vrtaly, zkrátka upravovaly do nejrůznějších tvarů, průmysl třetí vlny pracuje na molekulární a sub-molekulární úrovni; vytváří nové materiály a vyvíjí nástroje obdařené určitou inteligencí, které jsou schopny místo dosavadních repetitivních úkonů se přizpůsobovat měnícím se požadavkům, a tak produkovat i individualizované výrobky ekonomicky. Je to, jak říká Toffler, technologie mysli, ne svalů; technologie, jež rozšiřuje mentální sílu člověka. Informace se stávají esencí této společnosti. Technologické změny na nich založené vytvářejí ekonomiku, v níž je hromadná výroba nahrazována svým opakem. Nejedná se již o výrobu identických milionových sérií, nýbrž o varietu zboží často vyráběného na zakázku, mnohdy téměř kusovou. Stejně trendy jsou patrné i v oblasti distribuce: trh je segmentován na nespočet dílčích jednotek, jež odpovídají vzrůstající diverzifikaci lidí. Masová společnost, typická pro éru industrialismu či druhé vlny, překročila práh zmasovění a vkročila do epochy mimomasové. Společnosti této epochy (třetí vlny) spějí k vyšším fázím demokracie, předvídá Toffler. Nové prvky v komunikaci a informatice (Xerox, PC, kabelová televize atd.) umožňují zvýšit váhu jednotlivce v jeho postavení vůči státu. Celkově vzniká heterogenější a diferencovanější společnost. Individuum je stále méně vázáno prostředím své sociální třídy a má větší možnosti sebedefinování ve stále různorodější sociální struktuře (o čemž psal mimochodem již Dahrendorf na konci padesátých let – viz. [1959]).

kapitálu³⁾, vytvářejí pro člověka podmínky umožňující vznik kontinuálně se měnící nové kultury. Je samozřejmé, že člověk tyto měnící se podmínky vstřebává a reaguje na ně. Výsledkem je nový životní postoj, jiná hodnotová orientace, nová identita.

Linii úvah o charakteru současných západních společností velmi zajímavým způsobem rozvíjí americký politolog a sociolog Ronald Inglehart⁴⁾ svou koncepcí „tiché revoluce“. Prezentoval ji již v celé řadě studií – viz např. Inglehart [1971, 1977, 1981, 1985, 1988a, 1988b] – a dokládá ji úctyhodnou masou empirických údajů. V západní politologii a sociologii vzbudila velký ohlas a je dnes předmětem živých diskusí. V této stati se pokouším ve zhuštěné podobě Inglehartovu teorii představit naší společenskovědní veřejnosti.

Základní Inglehartovou [1977] tezí je, že posun západních společností do postindustriální vývojové fáze s sebou nutně musí přinášet i změnu hodnotových priorit, kterou konceptualizuje jako posun od hodnot materialistických k hodnotám postmaterialistickým. Pod materialistickými hodnotami Inglehart rozumí (a tak je také operacionalizuje ve svých výzkumech) především orientaci lidí na ekonomickou prosperitu, hmotné bezpečí, stabilní ekonomický růst a dodržování sociálního pořádku. Postmaterialistické hodnoty spatřuje v orientaci na svobodnou seberealizaci individua, v důrazu občanů na možnost více se podílet na důležitých vládních rozhodnutích a více ovlivňovat správu věcí veřejných v bezprostředním okolí, participovat na řízení v zaměstnání, ve snaze vytvářet méně impersonální a více humánní společnost, v níž myšlenky budou důležitější než peníze, žít v kvalitním životním prostředí.

Příčiny spočívají podle jeho teorie v celém trsu socioekonomických změn včetně výrazného nárůstu vzdělanostní úrovně západních populací, změn v profesních strukturách a rozvoji stále širších a efektivnějších komunikačních prostředků. Obzvláště důležité jsou však další dva fenomény: 1. Bezprecedenční prosperita, kterou západní národy zažívají v poválečných desetiletích, především v období 1950–1970. 2. Absence totální války a skutečnost, že západní společnosti již více než čtyřicet let nezažily žádnou invazi.

Lapidárně tyto skutečnosti Inglehart shrnuje takto: „Krátké řečeno, lidé mají pocit (hmotného – pozn. aut.) bezpečí a mají dostatek jídla. Tyto dva základní fakty obsahují dalekosáhlé implikace“ [1977 : 22]. Dochází totiž k nové percepci života a mění se životní postoje.

Důvody těchto změn rozvíjí následovně: Lidé mají tendenci klást vysoký důraz na ty potřeby, jichž se jim nedostává. Inglehart zde vychází ze známé koncepce Abrahama Maslowa [1954] o hierarchii lidských potřeb jakožto základu motivace jednání. Maslow, jak známo, tvrdí, že lidé jednají tak, aby uspokojovali své potřeby, přičemž toto uspokojování se děje v hierarchickém pořadí – vysoká priorita je dávana uspokojování fyziologických potřeb spolu s potřebou fyzického bezpečí. Teprve naplnění této „materiální“ sady hodnot spouští snahu uspokojovat i potřeby „nemateriální“ či „sebeaktualizace“, tj. potřebu krásy, úcty a vážnosti, sebevyjádření, estetické satisfakce, potřebu někam patřit, náležet. Tento předpoklad nazývá Inglehart „hypotézou vzácnosti“ a dedukuje z ní, že priority individua vznikají reflexí konkrétních ekonomických a sociálních podmínek prostředí. Lze tedy očekávat, říká Inglehart, že období ekonomického dostatku povede k přesunu důrazu na hodnoty postmaterialistické, tedy hodnoty sebereflexe a seberealizace, hodnoty kvality života v kvalitním životním prostředí. Naopak období ekonomického úpadku by mělo mít efekt zcela opačný a mělo by orientovat jedince na zdůrazňování ekonomické prosperity, ekonomických a sociálních jistot a pocitu bezpečí, tedy hodnot materialistických.

³⁾ Přehlednou stať o tomto konceptu přinesl M. Petrusek [1989].

⁴⁾ R. Inglehart je profesorem politologie Institutu sociálních výzkumů michiganské univerzity v Ann Arbor.

Inglehart si je ovšem vědom toho, že tak přímočarý vztah nelze ve složitých společenských mechanismech očekávat, a proto zavádí druhý předpoklad, jímž je „hypotéza socializace“. Podle ní mají lidé tendenci uchovat si v průběhu celého svého života v podstatě takovou sadu hodnotových priorit, jakou si vytvořili v průběhu svých formativních let. Inglehart zde vychází ze známého poznatku sociálních věd, že základní struktura lidské osobnosti krystalizuje v období rané socializace a že je v podstatě ukončena v období dospívání. Inglehart samozřejmě ví, že v některých případech k dramatickým proměnám osobnosti může dojít; rovněž ví, že vývoj individua je sice nikdy nekončící proces, nicméně však statistická pravděpodobnost změny osobnosti silně slábne po dosažení věku dospělosti⁵⁾.

Oba předpoklady vytvářejí koherentní teoretický rámec, s nímž Inglehart vstoupil na počátku 70. let do série empirických šetření: „Hypotéza vzácnosti implikuje, že ekonomická prosperita přispívá k šíření postmaterialistických hodnot, socializační hypotéza pak implikuje, že jak hodnoty individua, tak hodnoty společnosti se nemění přes noc. Naopak, fundamentální hodnotová proměna společnosti se děje postupně, téměř neviditelně, kdy mladší generace nahrazují v dospělé populaci jedna po druhé generace starší“ [1981 : 882].

Svou teorii Inglehart poprvé testoval na evropských datech z výzkumu veřejného mínění, který provedlo Evropské společenství v r. 1970 a 1971 ve Francii, Belgii, SRN, Holandsku, Itálii a Velké Británii. V rozhovorech byla použita i první verze velmi jednoduché baterie čtyř položek měřící hodnotové preference, z níž bylo možno odvodit, zda respondent patří k materialistickému nebo postmaterialistickému typu (je samozřejmé, že oba vyhraněné typy jsou krajními póly kontinua s mnoha přechodnými či nevyhraněnými stupni) [viz Inglehart 1977].

Výsledky prokázaly, že pro jednotlivé národní populace (šetření bylo samozřejmě provedeno na reprezentativních souborech) je smysluplné vytvářet dimenzi materialistických a postmaterialistických hodnotových typů a že má smysl s ní pracovat v dalších šetřeních. Ukázalo se totiž, že asi polovina respondentů v každém národním souboru spadala do čistě materialistického nebo postmaterialistického typu. Ale nejen to. Hlavním zjištěním bylo, že celkově sice ve sledovaných zemích materialisté početně převyšují postmaterialisty, avšak v nejmladší věkové kohortě (tj. věkové skupině 15–24 let) byl již poměr mezi oběma typy obrácený – viz obr. 1.

Výsledný vzorec byl zřejmý: méně materialistické orientace bylo zjištěno ve veřejnostech těch zemí, které již dlouhodobě ekonomicky prosperovaly.

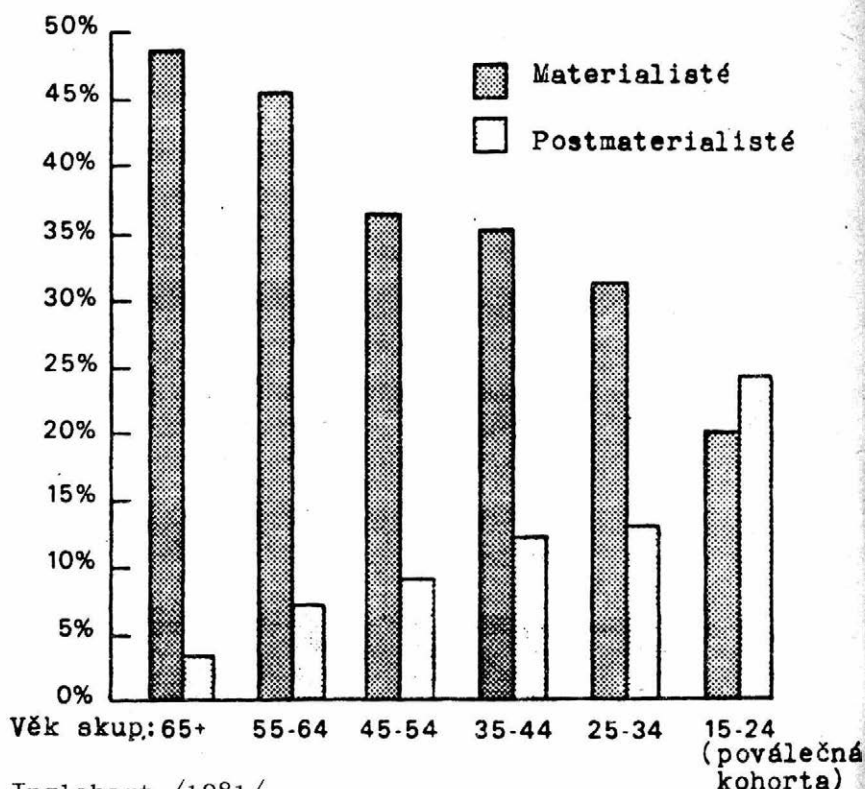
Inglehart dále zjistil, že oba hodnotové typy vykazovaly udivující rozdílnou asociaci s atributy sociální struktury a s preferencí politických stran, rozdílným způsobem také vnímaly různé aktuální společenské jevy⁶⁾. Celkově byly výsledky výzkumu pro Ingleharta potvrzením předpokladu, že materialistická/postmaterialistická dimenze měří „ústřední a vše prostupující aspekt životního názoru individua“ [1977 : 31].

Inglehart jako zkušený výzkumník věděl, že jeden sociologický výzkum nemůže postihnout postulovanou změnu hodnot v čase. Navíc si uvědomoval, že použitý výzkumný nástroj na měření postmaterialismu není dokonalý. Proto před vyslovením hlubších závěrů potřeboval

⁵⁾ Inglehart uvádí výsledky longitudinálního výzkumu (viz Block, [1981], v němž byli zkoumáni vybraní jedinci po dobu celých pětadvaceti let: vyplývá z nich, že mezi skóry na standardizované škále osobnosti, jež byly získány v období mladé dospělosti, středního věku a stáří, je velmi silná korelace (přibližně 0.7), což značí, že posuny v osobnostních charakteristikách sledovaných jedinců byly v průběhu času jen minimální.

⁶⁾ Např. postmaterialisté se mnohem více zabývali problémem práv žen než materialisté; stejně tak postmaterialisté mnohem příznivěji hodnotili studentské revolty konce 60. let (nezapomeňme, že výzkum probíhal v r. 1970 a 1971). Naopak materialisté dávali jednoznačně vyšší prioritu národní prestiži.

Obr. 1. Celkový podíl materialistů a postmaterialistů podle věkových skupin v agregovaném souboru z Velké Británie, Francie, NSR, Itálie, Belgie a Holandska v r. 1970.

Framen: Inglehart /1981/

svou teorii dále testovat. Před tím si ale položil otázku, kterou si v souvislosti se zkoumáním hodnot již dlouho klademe i u nás (nebo lépe řečeno; která již dlouho trápí některé z nás): zda je možno vůbec hodnotové orientace zkoumat prostřednictvím dotazníkové techniky v kvantitativním záběru. Inglehart, jak je z jeho prací zřejmé, viz např. monografii [1977] nebo polemickou stať [1985], si je dobře vědom všech metodologických výhrad a diskusí, které se na toto téma v západní sociální vědě vedou. Dospívá však k závěru, že mnohé inkonzistence, nalézané v datech výzkumů postojů a hodnotových orientací, jsou velmi často způsobovány ne tím, že lidé nemají formulovány hodnotové preference, a dávají tak jen nahodilé (ad hoc) odpovědi, nýbrž proto, že výzkumný instrument je nedokonalý z hlediska jeho schopnosti přesně měřit. Inglehart ví, že hromadné šetření typu výzkumu veřejného mínění není ideálním nástrojem pro studium základních lidských postojů a hodnot. Ví, že série hloubkových interview uskutečněná s respondentem v průběhu několika měsíců by přinesla mnohem koherentnější představu o respondentově vidění světa a jeho cílech a prioritách. Nicméně ekonomické náklady takového výzkumu jsou tak vysoké, že si je nemohou dovolit ani bohaté západní společnosti. Hromadná šetření mají nicméně svůj význam, tvrdí Inglehart, a my s ním souhlasíme. Výzkumy volebního chování predikují aktuální volební výsledky, výzkumy spotřebitelských nálad předpovídají, jakým způsobem se bude chovat ekonomika... „Social survey“ není perfektním instrumentem“, říká Inglehart, „ale je-li dovedně použit, může být jedním z nejmocnějších nástrojů, které společenské vědy mají“ [1977 : 87].

Tabulka 1. Podíl japonských občanů, kteří souhlasili s názorem, že finanční jistota je tou nejdůležitější věcí (v %): 1953-1978

Věk. sk.	1953	1958	1963	1968	1973	1978
20-24	60	-	43	34	22	18
25-29	66		55	49	36	26
30-34	63		58	58	42	37
35-39	62		56	59	43	43
40-44	65		63	59	46	49
45-49	66		62	62	46	56
50-54	72	-	68	65	49	51
55-59	72	-	72	67	60	56
60-64	77	-	76	66	59	62
65-69	78	-	72	73	59	62
Rozdíl mezi nejml. a nej- stař. věk.sk.:	18	-	29	39	37	44

Inglehart si byl vědom toho, že má-li svou teorii testovat adekvátněji, musí mít jednak dokonalejší prostředek na zachycení materialistické/postmaterialistické dimenze, jednak data v časových řadách. Jen tak mohl být schopen důkladné kohortní analýzy umožňující vyvrátit námitky jeho oponentů.

Prvotní orientaci o posunu hodnot v čase mu umožnila japonská data. Japonsko, jakožto nejvýraznější příklad ekonomického vývoje moderní historie, kde k proměně od země chudoby ke státu blahobytu došlo prakticky v průběhu jediné generace, poskytlo Inglehartovi cenný materiál. Od r. 1953 tam totiž probíhají v pravidelných pětiletých intervalech výzkumy japonského národního charakteru, v nichž bylo možno nalézt i ukazatele hodnotové. Jeden z nich zvolil jako indikátor materialistické/postmaterialistické orientace⁷⁾. Výsledky jsou uvedeny v tab. 1.

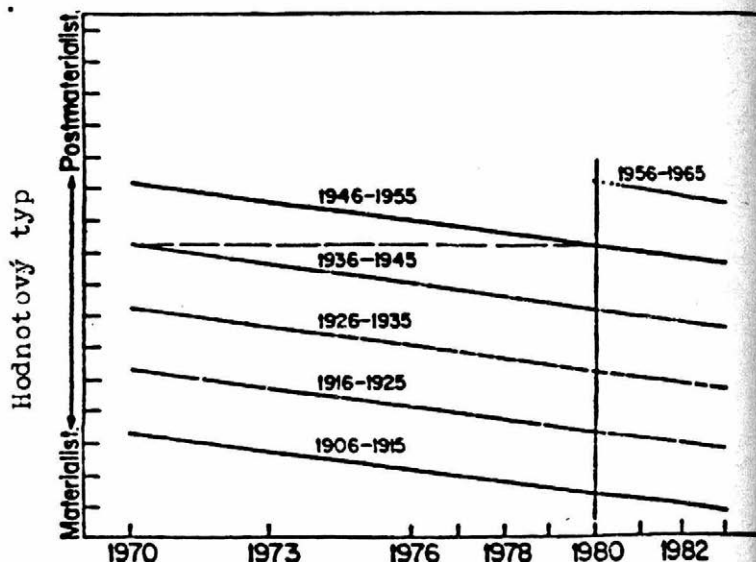
Jak vidět, ve všech zkoumaných obdobích je podíl těch, kdo považují peníze za důležité, nejnížší v nejmladších věkových skupinách. Tato data není ovšem možno z důvodů validity použitého indikátoru považovat za pádný důkaz o vzrůstajícím postmaterialismu v Japonsku – ostatně nečiní tak ani Inglehart. Poslouží nám ovšem dobře na ilustraci polemiky, kterou Inglehart vedl nejen se svými oponenty, nýbrž i se sebou samým.

Posun v hodnotách v historickém čase může být podle něj způsoben účinky následujících procesů: 1. účinky životního cyklu (což Inglehart nazývá „life cycle effects“), tj. především jako následek stárnutí individua. 2. účinky obměňování věkových kohort v populaci („cohort effects“). 3. účinky dobových podmínek života a existence individua („period effects“).

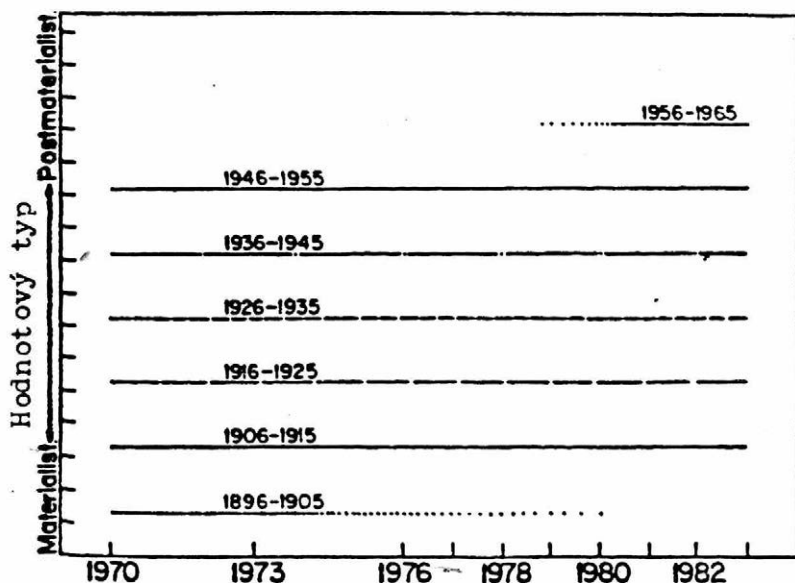
Ad 1. Interpretace založená na tomto předpokladu praví, že pravděpodobně z biosociálních důvodů jsou mladí díky svému inherentnímu idealismu a určitému romantismu vždy méně materialističtí než zkušení dospělí. Jak stárnou, přebírají postupně materialistické tendence

⁷⁾ Otázka zněla: „Někteří se domnívají, že při výchově dětí na základních školách by jim mělo být vštěpováno, že peníze jsou tou nejdůležitější věcí. Souhlasíte s tímto názorem?“ [Inglehart 1981 : 883].

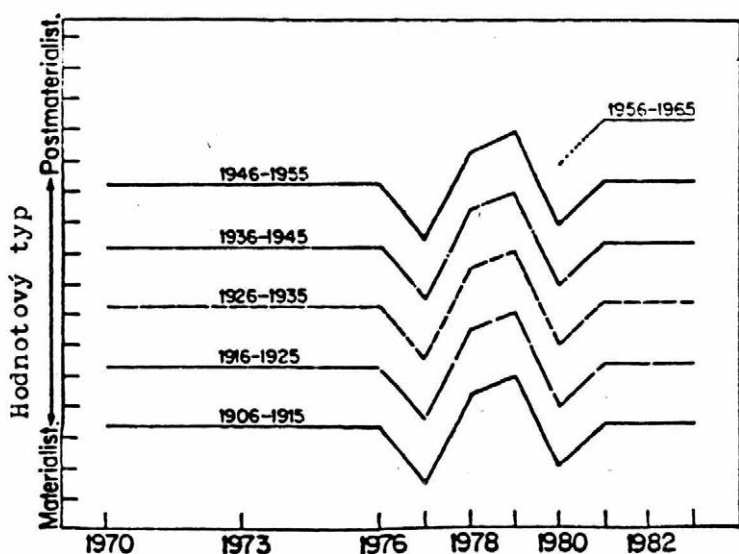
Obr. 2. Předpokládaný posun hodnotových typů jednotlivých kohort při působení pouze účinků životního cyklu ("life cycle effects").

Obr. 3. Předpokládaná struktura podílu hodnotových typů v jednotlivých věkových kohortách při působení pouze kohortového účinku ("cohort effects").

Obr. 4. Předpokládaná struktura podílu hodnotových typů v jednotlivých věkových kohortách při působení kohortových a dobových účinků ("cohort effects" a "period effects").

Pramen: Inglehart /1985/

typické pro starší kohorty, takže se nakonec úplně podobají generaci nejstarší. Graficky lze tento proces znázornit následovně – viz obr. 2.

Pokud by účinek stárnutí platil zcela, znamenalo by to, že postupná přeměna hodnot je permanentní charakteristikou lidského životního cyklu a celková proporce materialistů a postmaterialistů ve společnosti se tedy nebude nijak zvláště měnit.

Ad 2. Interpretace z hlediska kohortového účinku by tvrdila, že díky rozdílně hodnotově orientované socializaci různých věkových kohort by měly být mladší generace (pokud působí jenom tento efekt) méně materialistické než ty předchozí, přičemž jejich hodnoty by měly zůstat nedotčeny ve všech časových bodech. Ilustraci přináší obr. 3.

S nahrazováním nejstarších věkových kohort mladými by se měl samozřejmě celkový podíl postmaterialisticky orientovaných skupin v populaci zvětšovat, což odpovídá „hypotéze socializace“.

Ad 3. Ekonomické podmínky jsou v každém časovém bodě jakýmsi durkheimovským sociálním faktem, vykonávajícím nátlak na hodnotové orientace individua, což by podle Inglehartova předpokladu („hypotéza vzácnosti“) mělo vést k tomu, že vlny ekonomických krizí by se měly projevovat nárůstem podílu skupin orientovaných materialisticky. V kombinaci s působením kohortních efektů by měl průběh materialistických/postmaterialistických křivek jednotlivých věkových kohort vypadat takto (viz obr. 4):

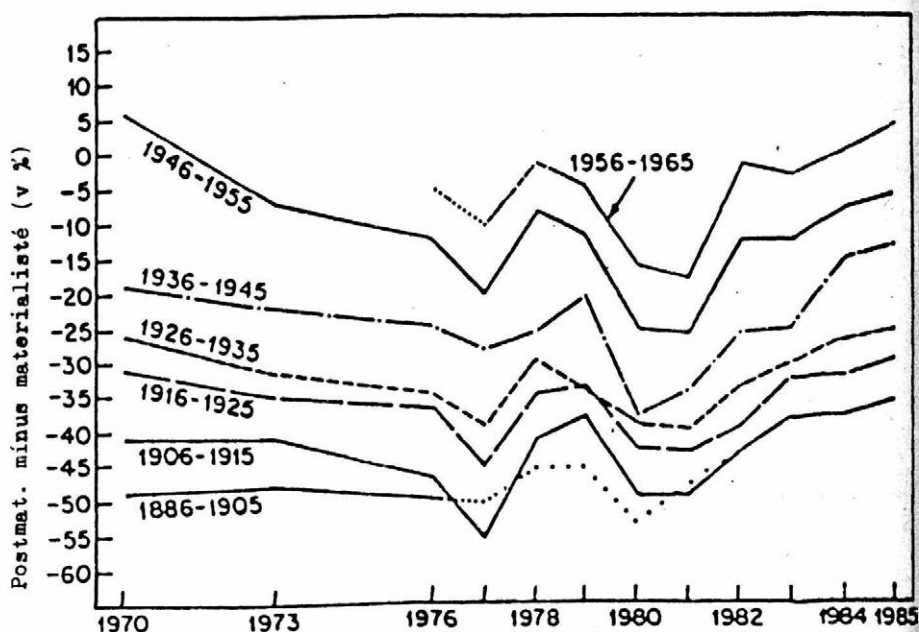
Zvraty křivek v průběhu 70. let naznačují ekonomickou krizi v západních společnostech způsobenou „ropným šokem“ v r. 1973, kdy se cena ropy téměř přes noc zčtyřnásobila. Ekonomický růst stagnoval, nastala vysoká inflace a nezaměstnanost.

Série výzkumů testujících tyto hypotézy provedl Inglehart v průběhu 70. a 80. let v šesti evropských zemích. Použil při tom již mnohem dokonalejší materialisticko/postmaterialistickou baterii, která umožnila měřit tuto dimenzi spolehlivěji. Výsledky jsou shrnuty v obr. 5,

který vznikl agregací všech výzkumných rozhovorů provedených v průběhu 15 let ve Francii, SRN, Itálii, Holandsku a Belgii. Celkový počet respondentů tak dosáhl úctyhodných 150 000.

Jak vidět, empirická data výrazným způsobem korespondují s Inglehartovými předpoklady. Především platí, že neexistuje tendence u žádné z věkových kohort stát se více materialistickou v průběhu svého stárnutí. Účinky životního cyklu jsou překryty, neboť na konci patnáctiletého období zůstala v podstatě každá kohorta stejně postmaterialistická jako v r. 1970. Dokonce se spíše projevuje tendence opačná: většina kohort byla v r. 1985 méně materialistická než v r. 1970. Všechny kohorty také v podstatě stejným způsobem reagovaly

Obr. 5. Struktura podílu materialistů a postmaterialistů podle věkových kohort v agregovaném souboru z Velké Británie, Francie, NSR, Itálie, Belgie a Holandska v období 1970-1985.

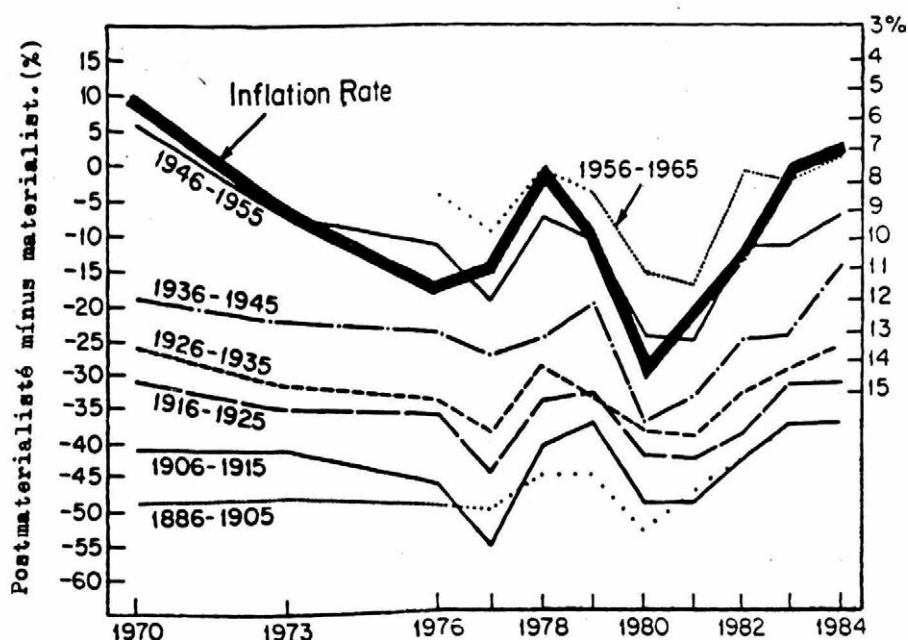
Pozn. Záporné hodnoty znamenají vyšší podíly materialistů, kladné pak vyšší podíly postmaterialistů. Hodnota "0" vyjadřuje situaci, kdy jsou počty materialistů a postmaterialistů stejné.

Pramen: Inglehart /1988b/

na ekonomické obtíže poloviny 70. let a počátku let 80., tj. krátkodobým příklonem k materialistické orientaci. Výmluvný je další obrázek (viz obr. 6), v němž je zaznamenána míra inflace společně s rozložením podílu materialistů a postmaterialistů. Jasně dokazuje, že momentální ekonomické podmínky jsou pro hodnotové zaměření populací důležité.

Nejdůležitější je ovšem ten poznatek, že obě poválečné kohorty (tj. věkové skupiny narozené v letech 1946-1955 a 1956-1965) jsou významně méně materialistické a výrazně

Obr. 6. Struktura hodnotových priorit a míra inflace ve Velké Británii, Francii, NSR, Itálii, Belgii a Holandsku 1970-1984.

Pozn. Záporné hodnoty znamenají vyšší podíly materialistů, kladné pak vyšší podíly postmaterialistů. Hodnota "0" vyjadřuje situaci, kdy se počty materialistů a postmaterialistů rovnají.

Pramen: Inglehart /1985/

více postmaterialistické než kterákoliv starší věková skupina⁸. Mezikohortní rozdíly v hodnotových orientacích jsou až neuvěřitelně stálé. Tento vzorec podle Ingleharta [1985, 1988] odráží intergenerační změnu hodnot. Zatímco v r. 1970 materialisté početně převyšovali postmaterialisty v poměru 4 : 1, v r. 1985 to již bylo pouze v poměru 2 : 1⁹. Pokles materialistů souvisí s obměnou generací a lze předpokládat, že s nástupem nových věkových

⁸ V r. 1985 bylo v první poválečné kohortě (tj. ve věkové skupině narozené v letech 1946-1955) 16 % postmaterialistů a 29 % materialistů. V kohortě narozených v letech 1956-1965 se podíl postmaterialistů a materialistů vyrovnal a činil 22 %. V nejmladší věkové skupině (jež mohla být jako dospělá populace starší 15 let ještě zahrnuta do výzkumu), tj. narozených v r. 1966-1970, již podíl postmaterialistů (21 %) materialistů (20 %) těsně převýšil. Naopak ve dvou nejstarších kohortách (tedy obyvatel narozených před r. 1916 a v období 1916-1925) byly podíly materialistů a postmaterialistů následující: 6 % a 44 % respektive 7 % a 42 % [Abramson, Inglehart 1987].

⁹ V r. 1970-1971 bylo ve zkoumaných šesti zemích celkem (tj. bez ohledu na věkové skupiny) 10 % postmaterialistů a 40 % materialistů. V r. 1985 bylo materialistů již jen 31 % a postmaterialistů 14 % [Abramson, Inglehart 1987].

kohort v populaci se bude tento poměr dále měnit ve prospěch postmaterialistů [viz. Abramson, Inglehart 1987]. „Celkově bylo v r. 1985 v celém Evropském společenství (tedy nejen v již zmíněných šesti zemích – pozn. aut.) 34 % dospělé populace čistých materialistů a 11 % čistých postmaterialistů (zbývajících 55 % jsou typy smíšené). Materialistické hodnoty stále převažují. Ale poměr mezi těmito dvěma typy v jednotlivých národech silně varuje. Postmaterialisté jsou téměř tak početní jako materialisté v Holandsku, Dánsku a SRN; naopak materialisté převyšují postmaterialisty v poměru 6 : 1 v Itálii a Řecku a v poměru 15 : 1 v Portugalsku“ [Inglehart 1988b : 80–81].

Celkově činí v zemích Evropského společenství v nejstarších věkových kohortách poměr mezi materialisty a postmaterialisty 10 : 1, zatímco v kohortách vyrostlých v období relativní poválečné jistoty je tento poměr již vyrovnán, tedy 1 : 1.

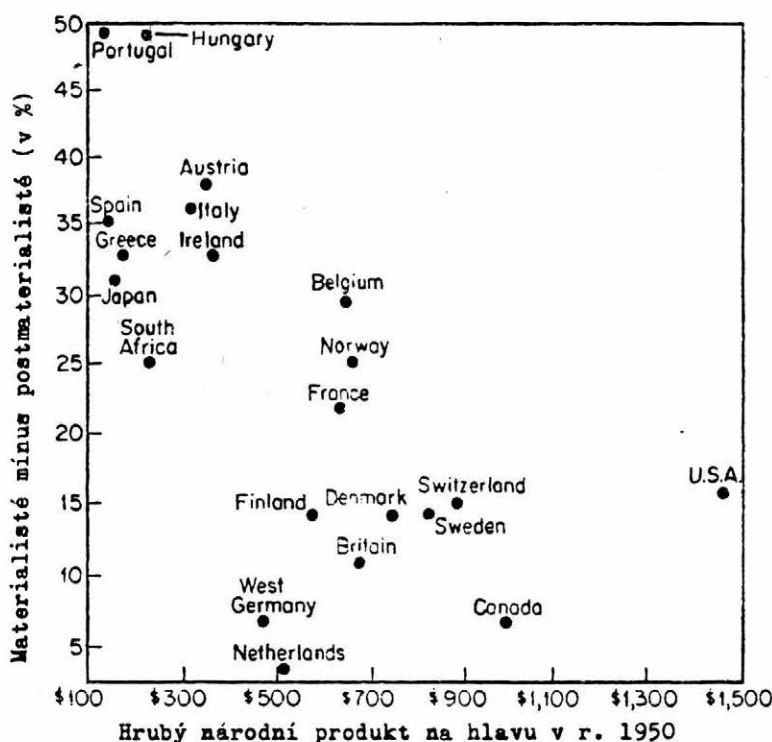
Data, jejichž prostřednictvím Inglehart testoval svá východiska, tak odhalují, že v západních společnostech skutečně dochází k diferenciaci v hodnotových orientacích mezi různými věkovými skupinami a že platí, že mladší kohorty jsou více postmaterialistické než starší. Tento trend ovšem není důsledkem sklonu mládeže podceňovat či dokonce neuznávat hmotný blahobyt a ekonomickou a sociální jistotu, nýbrž je to trvalý účinek celkových životních podmínek, v nichž nově nastupující generace vyrůstaly a vyrůstají.

Nástup postmaterialistických hodnot, tj. snaha po sebevyjádření, smysl pro komunitu a především důraz na kvalitu života v kvalitním životním prostředí, začíná mít (a jistě i dále bude) dalekosáhlé sociální a politické implikace.

Z Inglehartových výzkumů je jednoznačně zřejmé, že postmaterialisté pocházejí především z prostředí „middle-class“, střední třídy, tj. že vyrůstali v dobře prosperujících rodinách a dosáhli většinou nejvyššího vzdělání. Už na konci 70. let postmaterialismus mocně ovlivňoval technokraty a manažery středního věku. Již vzpomínaný Bell poukázal na to, že v „průmyslu vědění“, jenž je charakteristický pro postindustriální společnosti, pracují lidé, kteří mají specifické vidění světa: jejich funkcí je zpracovávat informace a produkovat poznání, což je orientuje směrem k nepoznanému a novému, jež se tak stává hodnotou. Jak zjistil Inglehart, je tato otevřenost inovacím výraznou vlastností i postmaterialistů, což se v jednání promítá i do politické sféry: postmaterialisté jsou orientováni na politické změny a podporují takové politické strany, v jejichž programu je sociální změna zabudována. Vzhledem k jejich „třídnímu“ původu a vzhledem k tomu, že se jedná o příslušníky vyšších příjmových kategorií s vyšším socioekonomickým statusem, kteří, jak již bylo mnohokrát v západní politologii prokázáno, mají tendenci podporovat strany konzervativní, se mohou zdát tyto závěry podivné. Vždyť dnes je již v politologii truismem, že dělnická třída volila vždy především levicové strany, zatímco třídy „middle-class“ spíše pravici. Tento tradiční vzorec se ovšem začíná rozvolňovat díky skutečnosti, že nová podpora levice přichází stále více od postmaterialistů (tj. z „middle-class“) a že dokonce dochází k posunu části dělnické třídy doprava ve snaze hájit hodnoty tradiční, v našem případě tedy hodnoty industrialismu [Inglehart 1988a]. Orientace postmaterialistů na hodnoty, které industriální společnost a její instituce považovaly za nedůležité a nepotřebné, z nich činí skupinu, která inklinuje k nově definovaným levicovým politickým proudům (např. stranám s ekologickým programem apod.).

Jak jsme se prostřednictvím Inglehartových výzkumů pokusili ukázat, zdá se, že dlouhodobá prosperita skutečně vytváří podmínky pro formování veřejnosti, která klade stále menší důraz na materiální konsumpci a ekonomickou jistotu, a která naopak dává přednost cílům obecně lidským. Tento proces kulturní změny, upozorňuje Inglehart (1977), tak paradoxně dává vzniknout sociálním skupinám, které navzdory svému ekonomickému blahobytu nejsou subjektivně příliš spokojeny s kvalitou života, který žijí. Je to vcelku logické. Jakožto skupiny

Obr. 7. Hrubý národní produkt na hlavu v r. 1950 a podíl materialistů ve vybraných zemích v 80. letech.

Pozn. Korelace mezi hrubým národním produktem na hlavu v r. 1950 a podílem materialistů v uvedených zemích činila -0.63

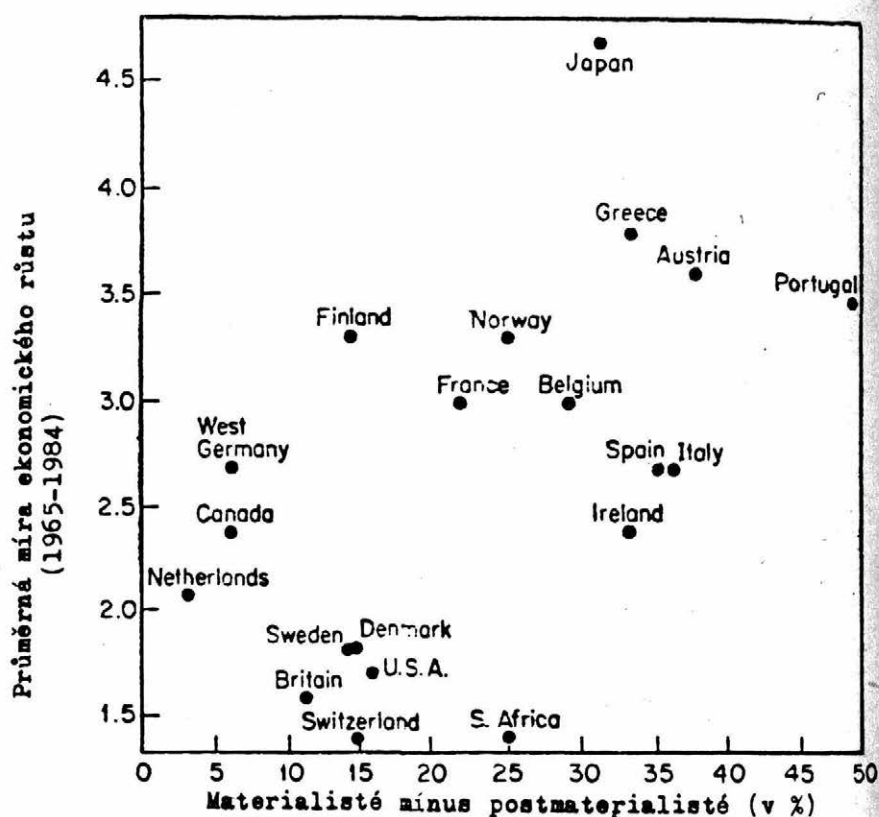
Pramen: Inglehart /1988a/

s vyhraněnými hodnotovými prioritami mohou zatím jen těžko nalézt uspokojení v prostředí, které se po desetiletí orientovalo především na ekonomický růst, zato však věnovalo minimální pozornost kvalitativním aspektům života společnosti. Vzhledem k tomu, že konvence a instituce západních společností jsou založeny v materialistických (rozuměj v Inglehartovském duchu) předpokladech, hodnoty postmaterialismu se nutně musí s těmito konvencemi a institucemi dostávat do střetu. Jedním z výsledků takového sporu je i stále razantnější důraz (ústící v konkrétní činy) na ochranu životního prostředí a klesající důraz na ekonomický růst, jenž Inglehart v populacích s velkým zastoupením postmaterialistů již nachází, jak dokazují obr. 7 a 8.

Z obr. 7 je patrné, že čím vyšší byl v jednotlivých zemích hrubý národní produkt na hlavu v r. 1950, tím nižší byl podíl materialistů v 80. letech.

Na obr. 8 je naopak vidět, že čím nižší byl podíl materialistů v jednotlivých zemích v 80. letech, tím nižší byl i jejich ekonomický růst v období 1965–1984. Řečeno jinak, oba obrázky vypovídají o tomtéž: „Bohatší společnosti produkují s vysokou pravděpodobností postmaterialisty, ale po patřičném časovém období mají postmaterialističtější společnosti nejnižší míry

Obr. 8. Podíl materialistů ve vybraných zemích v 80. letech a ekonomický růst 1965–1984.

Pozn. Korelace mezi podílem materialistů a průměrnou mírou ekonomického růstu činila 0.51

Pramen: Inglehart /1988a/

ekonomického růstu. Dlouhodobým výsledkem je to, že vysoká míra růstu vede nakonec k nižší míře růstu. Prosperita plodí kulturní posun k postmaterialistickým hodnotám, jež nakonec vedou k méně intenzivnímu důrazu na ekonomický růst“ [Inglehart 1988a: 1225–1226].

Závěr

Americký politolog a sociolog Ronald Inglehart vnesl do západní společenské vědy koncepci hodnotové změny od materialismu k postmaterialismu. Empirické důkazy, jež přináší, jsou dnes již natolik přesvědčivé, že je třeba náš pohled na vyspělou západní část světa rozšířit.

tuto novou dimenzi, která umožní hlouběji pochopit mnohé procesy, jež se v ní odehrávají. Jsme toho názoru, že znalost této koncepce může být velmi užitečná i pro úvahy jak o současnosti naší země, tak pro širší zamyšlení nad budoucností naší planety. Enviromentalisté tvrdí, že jen okamžitá změna životních postojů může náš glóbus ještě zachránit. Směr, jímž se ubírá západní postmaterialistická veřejnost, je z tohoto hlediska nadějný. Přemýšlejme o něm i my.

Literatura

- Abramson, P. R., Inglehart, R.: *Generational Replacement and Future of Post-Materialist Values*. The Journal of Politics 49, 1987, str. 231–241.
- Bell, D.: *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books, 1973.
- Block, J.: *Some Enduring and Consequential Structures of Personality*. In: A. I. Rabin et al. (eds.): *Further Explorations in Personality*. New York: Wiley-Interscience, 1981.
- Dahrendorf, R.: *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford University Press, Stanford, California 1959.
- Inglehart, R.: *The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies*. American Political Science Review 65, 1971, str. 991–1017.
- Inglehart, R.: *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press, 1977.
- Inglehart, R.: *Post-Materialism in an Environment of Insecurity*. American Political Science Review 75, No. 4, 1981, str. 880–900.
- Inglehart, R.: *Aggregate Stability and Individual-Level Flux in Mass Belief Systems: The Level of Analysis Paradox*. American Political Science Review 79, No. 1, 1985, str. 97–116.
- Inglehart, R.: *The Renaissance of Political Culture*. American political Science review 82, No. 4, 1988a, str. 1203–1230.
- Inglehart, R.: *Cultural Change in Advanced Industrial Societies: Postmaterialist Vallues and Their Consequences*. International Review of Sociology, No. 3, 1988b, str. 77–99.
- Maslow, A.: *Motivation and Personality*. New York: Harper 1954.
- Petrusek, M.: *Koncepce kulturního kapitálu v soudobé západní sociologii*. In: *Soudobá teoretická sociologie na Západě*. UFS ČSAV, Praha 1989.
- Toffler, A.: *The Third Wave*. Bantan Books 1980.